

Jan Amos Komenský

Fortius redivivus

Fortius oživlý

nebo jak zahnati lenost ze škol

Věnováno všem školním obcím, především však
velmi zkušeným kurátorům Školy v Blatném Potoce.

Pracovati sluší mladým, raditi starým.

Do češtiny přeložil F. J. Zoubek, 1872

Představení školy, učitelé, žáci, buďtež pozdraveni v Kristu!

Nikoli nerad vidím, že mé ruce naskýtá se příležitost křesťanské mládeži a škole ochotu prokázati; leč nikoli neochotně se jí chápu, ježto jsem jist, že ji vyšší prozřetelnost poskytla; nechť se mi nedostává píle, abych se jí zmocnil. Přinášejíc samy chorobné stavy příležitost a podnět, aby proti nim vyhledán byl lék, sám nepořádek, aby byl zjednán pořádek, samy zlé mravy, aby byly vydány dobré zákony; leč je tomu tak, že naše váhavost neobrací k tomu zřetele, nejsouc ani pobádána vyhledávati léku. Necháme obyčejně věci běžeti, jak jsou; májice za to, že jsme svému úkolu dosti učinili, jestliže nářkem a žalobami dáváme najevo, že si nejsme nevědomi svých nesnází. Poté vězíce v bahně zmatku, kteří před sebou lepší věci prohlédáme, stále si stýskáme, setrváváme tam však přece, poněvadž k vážnému předsevzetí, odtud vybřednouti se buď nikdy neodhodláme, nebo alespoň nepřiložíme s opravdovostí a obratností ruky k dílu.

Odtud plyne, že nedostatky, kteréžkoli nás jednou postihly, tou měrou pevně setrvávají, že nadto ještě, za nepříznivých okolností se vzmáhají. Toť, co moudrý starověk na mysli chovaje a důrazně chtěje vyjádřiti – protože bylo mnohonásobné – zobrazil Herkulův obtížný boj s lernejskou saní, že utětím jedné hlavy ihned vrostly dvě. Což také může znamenati, že máme potírati své vady, dokud s boží pomocí je nepřekonáme. A mou úlohou nyní jest podstoupiti zápas s jedním školským morem, leností, jako při nedávné příležitosti si stěžoval pomocník jednoho učeného muže do všeobecné zdlouhavosti většiny žactva ve školách, teď také v našich, a do povrchního konání svých povinností. Možno

zajisté doufati, že všeobecná malátnost částečně prchne, zahrána částečně zažehnutím pochodně lepší metody; než co pomůže zapalovati ohně, jestliže lidé nechťi otvírati očí? V mysli se vybavil úsudek velmi učeného muže, že marno zkoumati metodu, nezažene-li se lenost ze škol. Tuto tedy zapuditi, jevila se mi jako vhodná rada, uveřejněná ve zlaté knížce Joachima Fortia: De ratione studii¹, kteráž podivuhodně rozplameňuje všechny ve škole, učitele i žáky v lásce ke studiím. Opatřil jsem od něho nový výtisk u nás, jako D. Erpenius před několika lety v Belgii; kéž však se stejným výsledkem! On hlásí, že za doporučení tohoto velikého autora velmi mnozí mu vzdali dík; u nás nic takového, nanejvýše na všech stranách mlčení. Čtou-li či nedbají, rozumějí-li či nechťi rozuměti, nevím; přece na mně jest, aby rozuměli. Mám za to, že otázka etiků, máme-li nevděčným dobře činiti, pro člověka křesťanského jest neužitečná. Práví-li Kristus (Mat. 5, 44, 45); tvrdí apoštol (2. Thess. 3, 13), ano dotvrzuje sám Seneca veden přirozeným světlem, že jsme povinni se slitovati nad neštěstím trpícího. Jest však ubohý, kdo nerozumí svému dobru; ubohý ten, kdo si přeje někam dojíti, cesty tam vedoucí nezná; ubohý; jenž cítí, avšak léku nezná; a všech těchto ubožší ten, jenž svému dobru nechce rozuměti, ukazatelem cesty pohrdá, dokonce nenávidí, dokonce nedbá nemoci i léků mu ukazovaných. Postupujíce, kéž setrváme v předsevzetí Boha napodobovati i v tom; abychom těm; kteří nám protivenství činí, dobré přáli, a popřeje-li Bůh, i prospívali. To jest, proč tento výklad vznikl, jemuž dávám název Fortius redivivus, za tím účelem, když upadl v zapomenutí ve své předešlé podobě, zaskvěje se nově, rozumí se jasněji-v tom, co si předsevzal, vysvětlením a bližším přízpůsobením na naše poměry. Přidávám: Jak zahrati

1 Studie o povaze

lenost ze škol, neboť, dokud lenost, ohromný to balvan, zahrazující cestu ke vši vznešenosti, nebude odstraněn, dotud, jak mám za to, budou všechny ostatní záměry, všechna povzbuzení, všechna přání pro dobro školy, všechna laskavých dobrodinců péče a starost o ně, štědrě nadané koleje, posluchárny, konvikty, konečně všechny dobré zákony a všichni jejich strážcové, slovem vše, vše, všechno bude marné. Aj tedy, abychom zahrnali ze zahrad moudrosti tak škodlivou šelmu, lenost, radu podávám, nebo spíše vyzkoušíme opatření již učiněné! Chci předcházeti živým příkladem a nešetřiti námahy, abych tuto úvahu ochotně nabídl všem občanům naší školy a každému, kdo si jí přeje, zdarma, tedy přece s podmínkou, předně, že bude čtena; neboť nepřipravují se knihy pro moly, nýbrž pro lidi. Za druhé, necht' je čtena s vážností a porozuměním; což bylo řečeno; čísti bez porozumění, znamená nedbati. Za třetí, jeden s druhým o téže látce mluvíti a neustávající vzájemně vyměňovati předložené podněty. Počněte se, prosím, sdružovati, což jest přirozeností světla, nikoliv uzavíratí se, což jest přirozeností temnoty.

Lenost ze škol zahrnati

1. Zachovejme způsob, jak se postupuje při radě, Představme si nejprve případ, jenž vzbuzuje naši starost. Pak vyhledáme vhodné prostředky, jimiž možno zlo odstraniti. Konečně, když je najdeme, všechny povzbudíme, kdož jsou jakkoli účastni.

2. Případ, jenž nás zde mučí, jest pokles škol v jakousi tajnou nemoc, pokles tak hluboký, že ačkoli není zbytku po pravé životní síle života nebo živé barvě obličejů, a jeví se jen hubenost a bledost, léky odmítají nebo nerady přijímají, přijmou-li, stav nezlepší, vzrušení způsobují a zhoršují.

3. Není nám neznámo, že příčiny tohoto zla jsou mnohé a velmi rozličné, víme přece (jak nyní věci se mají, kdy pro zvláštní neduhy zvláštní prostředky jsou zkoušeny a vynalezeny), že do jednoho společného pramene neduhu svedeny býti mohou. Je to jistá zakořenělá malátnost a tupost, ani sama účelu školského života nedbající, ani když jí odjinud ukazován, oči neotvírá, ani konečně, když prohlédá, neodhodlá se setřásti ospalosti, aby procitla.

4. Aby však bylo zjevno, vysvětlí se pořádkem tři pojmy v nadpisu uvedené.

I. Co jest škola posuzovaná podle své základní myšlenky? Co ovšem jiného, ne-li cvičiště práce (příjemné sice, avšak přece práce). (5.-22.).

II. Co jest lenost? A jak mocně a škodlivě se škol zmocnila? (23.-39.).

III. Zahrnutí vůbec co jest? A jak nezbyvá jiné rady pro znovunabytí zdraví škol, nežli tuto škodlivou šelmu zahrnutí odtud úplně. A či úlohou usilovati zahrnutí lenost ze škol? (40. atd.).

5. Nejprostší definicí školy jest, že; to sbor učitelů a žáků. Avšak učiti prací jest; tedy škola jest cvičiště práce. Učiti, pravím, jest prací, protože učiti nic jiného není, než vědění neznalé do vědění uvést; učiti se, vedenu býti. Ale kdo vede, jde vpředu; kdo jest veden, následuje. Jíti vpředu a následovati, jest choditi; a kdo jde, nestojí, neleží, nespí, nedřímá a nezívá, nýbrž žije, hýbe se, napíná své nervy, pohybuje celým tělem a dochází svého cíle nejinak než nepřetržitým, stálým pohybem.

6. Kdo nezkušený vytýkal by školám řecký název scholé, t. j. prázdno; prázdny čas však protivou je práce. Proti tomu namítám, jak je zřejmo, jenom k práci mechanické, tělo unavující, ježto prázdny jsou ve školách zavedeny proto, aby veškerá síla přirozenosti přelila se tím silněji v námahy prací duševních.

7. Podobně školám dáno jméno lidí, t. j. hry, nikoli, aby si žáci představovali, že jest jim dovoleno hráti kostkami, pomalovanými kartami, vrhcáby a jinými řehtačkami, než, že na tomto místě útěchy nalézají, aby své, kol studia správně řízené práce zařídili bez obtížné únavy, nýbrž s lahodným i půvabným hnutím ducha i těla, jaké také při závodních hrách bývají.

8. Jest zřejmo také, že škola nic jiného není, než trvalá dílna, podle čestného titulu, jenž školám bývá dáván, z metaforických definic, jimiž bývají označeni škole a školskému životu oddaní. Dotkneme se některých.

9. Předně škola bývá nazvána dílnou lidskosti, kde lidé mládí a suroví si přivlastňují dokonalé a pravé lidskosti vymezené obrysy, aby nezůstali pařezy, nýbrž vyvinuli se v obrazy živoucího Boha, tvory tvůrci nejpodobnějšími. Jako tedy podobně mechanické dílny (zvláště řemeslnické, sochařské, malířské) nezaměstnanost a zaháleče netrpí, nýbrž stálou činností pracujících hučí (dřeva uříznutím, štípáním, rozsekáváním, tesáním, vyřezáváním a malbou), takže žádný den neuplyne bez prospěchu, nedovolují se jiné prázdniny než Bohem povolené, sedmý den v týdnu: tak zrovna ve školách podobně se má zaříditi, aby v žádné mechanické dílně větší činnost nebyla než v této dílně moudrosti, kdež neznají prázdnin, kromě, když příčinou prázdna jest Bůh.

10. Školy jsou ještě nazývány dílnami světla, velmi přiměřeně, neboť předním účelem školy jest osvítiti ducha a rozptýliti temnotu nevědomosti, omylů, bludů a hříchů tmy, jež se v nás rodí. Jestliže tedy pojmáme školu jako dílnu světla a svícení, nutno si zároveň k tomu představiti činné a čilé dělníky; jejich část vyhledává látky k děláni pochodní, jiní připravují knoty, vosk a lůj rozpouštějí, smáčejí, lijí, táhnou, hotové svíčky balí, atd., jiní naproti tomu připravují troud, křesají ocelkem,

až sirná jiskra zapaluje svíčky rozestavené do svíců; přistíhují zapálené, pak utírají, aby vše bylo osvětleno.

11. Přiléhavě srovnali někteří školy s uměním stavitelským, poněvadž zde opravdu jsou tvořeni lidé, aby vskutku při stavbě jakékoli společnosti, hospodářské, politické, církevní, podobně jako správně otesané kameny, zapadly, kdež ve struktuře stavby naleznou své místo a stavbu v její struktuře pevně a dobře drží. Kteréžto dílo pozorujeme jako nikoli lidské (není jím), nýbrž jako dílo věčné moudrosti; jež ona svými spolupracovníky, lidmi spravuje; pozorujeme jako vzor této moudrosti moudrého Šalomouna. Chtěje vystavěti Bohu chrám, sobě palác a dům své nevěstě, dceři faraonově (kteréžto tři věci nesou znaky církve, státu, školy), sháněl zručné a příčinnivé dělníky v úžasném počtu. Vyslal na horstvo libanonské 80 000 lamačů kamene a tesařů a 70 000 nosičů s 1 300 dozorci; cedrové stromy byly poraženy, osekány, otesány, ke břehu mořskému sneseny, na vory naloženy a do Jerusaléma dopraveny; díla kovová slévána ovšem na polích jordánských mezi Sochothem a Sarthanem; toto vše příkladem ukazuje, že pečlivé zpracování živých kamenů a stromů pro stavbu církve a státu nemůže býti dosaženo bez předchozí velké a pečlivé práce s jejich přípravou školským uměním. Zkrátka škola má jen práci; avšak příjemnou, je-li správně spravována, jako ve vonném lese libanonském nebo na růžových polích Jordánu. (3. Král. 5, 15, 16. a 7, 46.)

12. Pozorujeme-li školu jako stádo beránek božích živících se pící moudrosti, poučuje nás patriarcha Jakub, že i tu nikoli zahálka a nedbalost, nýbrž dílo a práce; jenž, když svému tchánu Labanovi sloužil, popásaje jeho stáda, praví, že sloužil vši silou (Gen. 31, 6), ve dne trpěl jsem horkem, v noci buďto mrazem anebo nepřicházel na mé oči spánek (v. 40). Bůh pak žaluje na pastýře izraelské, že nepasou stád, nečekají slabých, neléčí

nemocných, neobvazují raněných, nepřivádějí za-
plašených a jestliže se kdo ztratí, nehledají (Ezech. 34, 4),
dosti ukázal, mnoho-li bdělosti, starostlivosti vyžaduje
práce s pastvou člověka (buď jako ovcí v církvi, nebo
jako beranů, kozlů, býků, medvědů a lvů ve státě, nebo
jako beránků, kůzlat, telátek a lvíčků ve škole).

13. Nikoli nepříhodně přirovnávají se školy k štěpni-
cím; jsou vsutku místem setby pro církve i stát. Neboť
jako opatrní zahradníci nesázejí a nepěstují mladých
stroměčků na místě, kde potom mají nésti plody, nýbrž
na zvláštním místě zahrady, jež se zove semenišťe či
také školka: tak také lidé nemohou býti cvičeni, když už
jsou členy církve a státu, leč dříve, v samé mladosti; kdy
ještě obtíženi starostmi jsou schopni cvičiti se všem.
Jako tedy zahradník ve své školce největší práci mívá,
aby stromečky ze semen správně vyklíčily, nebo z lesa
přinesená a do zahrad přenesená pláňata se pevně zako-
řenila; jakž dále nutno, kropí je, přesazuje, připravuje
roubováním, aby nesly dobré ovoce, pak je ořeže a ještě
více, stálou a opatrnou péčí několika let zesílené štěpy
přesadí na místo v zahradě, kde ponosou ovoce: tak jest
i zde; nevyhnutelné školy státu i církve vyžadují mnohé
a starostlivé práce, nechceme-li, aby naše stromečky, jež
mají býti plodonosným stromem, uschly, byly neplodný-
mi a zašly.

14. Nejpríhodněji přirovnávají se školy s lůžkem rodi-
telky; podle apoštola pozorujme mladého křesťana jako
právě narozené děcko, živené čistým mlékem rozumu
(1. Petr, 2, 2). A filosof Sokrates jsa synem pomocnice ku
porodu, když se stal mudrcem, napojil ducha mnohých
nemalou moudrostí, mínil, že duchům lidským konal
služby umění porodnického. Velmi duchaplné. Bůh sku-
tečně obtěžkal semenem moudrosti a ctností vpravdě
přirozenost lidskou, milovaný svůj obraz; kteráž ve
všech svých jednotlivcích nadána jest schopností přiuči-

ti se čemukoli, nescházejí-li lidé, kteří by dovedli lahodně pomoci při porodu krásného dítěte moudrosti, sličné výmluvnosti, živé a čilé ctnosti. V domech rodičů pak není nečinnosti, leč pracuje se horlivě, mezitím co matka sama trpí pronikavé bolesti, k jejichž zmírnění věrná pomocnice ku porodu shání potřebné léky, míchá je náležitě a užívá prozíravě, z přítomných pak nikdo nevykonává než to, co pomůže uzdraviti a zachovati rodičku i dítě; nemůže-li jinak, modlí se. A myslíme, že umění ducha rozvíjeti není právě tak vážné a namáhavé, že zahálkou a hračkou se provede? Konečně nikoli bezdůvodně sluje škola zápasitě mus a srovnávána s bojem. Shromáždí se zde vojsko vybrané mládeže, k boji proti nepřátelům lidské přirozenosti, nevědomosti, omylům, chybám, aby vypudilo z území církve i státu všechen kal surovosti a bezbožnosti, atd. Ale kdo kdy viděl boj vedený bez mnohých těžkostí? Nejde, se tu k rozkošem, leč k svízelným a zemdlenostem, až dokončen boj napnutím všech sil; teprve pak veliteli, vůdcům a vojínům vrací se mír, bezpečnost, sláva a pohodlí hojné s hrдостí a jásotem.

15. Necht' je z toho patrné, čím školy mají býti; a jak pracovitých občanů vyžadují, vyučujících i žáků, a kteří (díla vedoucí) jsou oběma přiděleni, správcové škol čili dozorcí. Aby patrněji vyšlo najevo, pozorujme nyní jednotlivě vzor dobrého učitele, dobrého žáka, dobrého dozorce.

16. Dobrým učitelem jest ten, jenž nazývá učitelem, pracuje tak jako učitel, nikoli jako učitelská maska. Nebude tedy práci učitelské utíkati, než vyhledávati, nikoli bezdůvodně spěchat, než vážně, nikoli do větru, nýbrž k řádnému a stálému prospěchu svých žáků, sobě rozkaz promyslí a svým příkladem vstíjí výrok Senecův: Duše ušlechtilé živí práce; málo jest, jestliže práci neodmítáš, požádej o ni: nesluší se muži, báti se potu. Dobrý učitel

se ptá, koho učit (dobrý učitel raduje se při hojně návštěvě, dí Fabius, ptá se, čemu učit, všechny všemu vyučiti bude dychtiv. Ptá se, jak učit, aby bez bití, bez křiku, bez násilí, bez ošklivosti lahodně a příjemně vtékaly pramenky učení, jako rozumný sochař se snaží obrázky boží co nejpodobněji vysekati a omalovati, modelovati a hladiti a k největší podobnosti se základním obrazem shodnouti, jako čistý a hodný služebník věčného světla dychtí mrákoty ducha rozptýliti a světlo do všech smyslů i činů vlíti touží; jako podnikavý stavitel, les vzdělání se všech stran poráží, sváží, přenáší, přeměří, srovnává a otesává, aby všecko všem smyslům přizpůsobil, obratně srovnal a naplnil stavbami celé stavební místo přirozenosti lidské, jako dobrý pastýř u stáda svých beránek stále přítomný pečuje, aby je před dravou zvěří chránil, před nakažlivými chorobami opatroval, před zblouděním na cestách pohromadě držel, zdravou pící života krmil a živou vodou napájel, s úzkostlivou pečlivostí pracuje; jako pečlivý zahradník starající se o všechny nebeské rostlinky, svěřené péči jeho zahrádky, aby po celé jaro svého života správně byly sázeny, postříkovány, živeny a silnými učiněny; jako svědomitý rodič se myslí porodník, aby lehčeji a šťastněji duše své plody vydaly, pečuje co nejpečlivěji; konečně jako rozhodný vůdce vyslaný proti surovosti a bezbožnosti, atd. Šťastné školy s takovými učiteli!

17. Dobrý žák nebude obdobně nikdo jiný než ten, jenž přesně odpovídá svému jménu, dychtivý všeho učení a nevyhýbající se žádné práci sloužící k porozumění vědy. Práce živí i jeho ušlechtilou hruď a budiž i jemu málo neodmítati práci, leč vyhledávati a nebáti se potu. Předse vezme si cíl nikoli prostřední, než nejvyšší, stále vyhledávající něčemu se naučiti, dokud cítí, že mu ještě něco schází, a od koho se učit, bude svých učitelů následovníkem, mezi spolužáky zápasníkem, se snahou

a námahou oněm se rovnati, tyto prospěchem předstihnouti; stane se rovným dobrému materiálu, schopnému proměny v nejlepší obraz, ano dokonce podobnosti boží; jako čistý vzduch planoucí touhou přijmouti světlo; jako staveniště krásně srovnané, žádající se krásnými stavbami všeliké moudrosti býti naplněnu; jako beránek hledící dosíci co nejvíce duševní pastvy a potravy; jako ušlechtilá rostlinka bude toužiti vyrůst v košatý strom božího ráje a přinášející sladké a libovonné plody; jako duše cítící oplodnění semenem božským hledí vydati živý plod moudrosti a ctnosti jest povolna pomocnice ku porodu ve všem; jako konečně dobrý voják, podle pokynů svých vůdců poslušný, touží po vítězství.

18. Dobrý školní správce jest ten, jenž vynakládá veškeru péči pro zdar školy, a jemuž samému dobře v mysli není, jestliže škola nedobře stojí. Má věřiti, že to jeho Sparta, do níž je pozván, vystrojiti ji všemi možnými prostředky. Činí tedy, co činí dobrý velitel s vojskem; stará se o statné vůdce, velitele a setníky, vojíny statečné buďto přijímá nebo je cvičením ke statečnosti vzdělá a je uvede v přesný pořádek. Zatím co je nejlepší zbraní opatří, řádem zákonů udržuje, zavazuje přísahou věrnosti, pečuje, aby jim zasloužený žold nejen byl slibován; ale včas vyplácen, konečně vede před nepřítele odhodlaně v přikázaný kraj, nikdy vojsku nedovoluje lenivé zahálky, nýbrž přidržuje stále pracemi v ležení, píčováním, harcováním a potyčkami s nepřítelem bdělou jeho čilost. Když dojde k boji, objíždí, řady staví nebo opravuje, stále prosí, napomíná, hrozí sliby a hrozbami, sběhy zpět přivádí, slabé podporuje, udatné chválí, atd., jedním slovem bdí, až vítězství je dosaženo a nepomíjí potřeby péče o všechny. Ví zajisté, kdyby rozhodnutí špatně dopadlo, přineslo by vlasti záhubu a jemu samému potupu a nevážnost; avšak vlasti bezpečnost a jemu slávu, jestliže dosáhne vítězství atd.

19. Ejhle, jak zde všude čilost a horlivost a pohyb života bez ustání a napětí sil a píle vytrvalá a úsilí jedno za druhým a bdělost téměř nepřetržitá a žádné otálení ani meškání, žádné ohlížení, co je obděláno, než po tom, co ještě zbylo vykonati, až je cíl dosažen?

20. Zdaliž veškeré takové nadšení nalézáme ve školách? Kéž by tak bylo! Bylo by pak zajisté i zde viděti, že bdělostí a jednáním a božím požehnáním se zdaří vše s prospěchem.

21. Ale toto vše ničí ona velmi záhubná a nemotorná šelma lenost, na niž jsme si stěžovali. A jak ji zahnat z mysli svých, pozorujme: 1. Co jest lenost? 2. Jak hluboko se škol zmocnila? 3. A jak škodlivě? Lenost jest ošklivost z práce, spojená s omrzelostí. Odtud pochází od práce 1. buď útek, a kde možno, odklon; 2. nebo provedení suché, chladné, povrchní a nedbalé práce, nebo konečně 3. nečinnost a začatých děl opuštění.

22. A nevidíme-li tyto tři věci všude ve školách? Neutíkají-li z nich raději, než do nich vcházejí učitelé i učňové? (Vyjma jednotlivce, kteří jsou nuceni hledati ve školách výživu, ježto jí jinde nalézti neumějí:) Nikoli ti, kteří zůstali, nejlepší dobu utrácejí svátky a nečinností? A zdaž v hodinách, kdy k učení jsou nuceni, nekonají vše ospale, mdle, zdlouhavě, jen aby čas uplynul? Neutíkají-li konečně jako z mlýna, nedosahující cíle vzdělání?

23. Přejdeme-li k podrobnostem a pozorujeme učitele, proč je lenost zaujala, jest zřejmo předně, že sami nedbají, aby sobě opatřili pravé vzdělanosti světlo pravé a plné, tím méně podnikají potřebnou práci jí dosáhnouti. Aby bylo porozuměno, stavím jako zrcadlo jim před oči úsloví Erasmovo, jež jest Fortiovi přidáno těmito slovy: Kdo by někoho chtěl vyučovati (někoho praví, jako jednoho; co by tedy nedělal, kdo celou školu chce vyučovati a tomuto vyučování zasvětil své žití?) namáhej se, abys nejlepší přednášel. Aby opravdu přednášel

věci nejlepší, jest nutno, aby věděl všecko; nebo, když to duchu lidskému jest nemožno, aspoň jednotlivě z hlavních předmětů u něho (ovšem mistra učitelů škol), neomezím se na 10 nebo 12 autorů, nýbrž vyžadují takový odbor vědy, aby mu neznámo nebylo (N. H.), i kdyby co nejméně měl vyučovati: Vyhledanou řadu spisovatelů musí prostudovati a nejlepšího čísti nejdříve, ale tak, žádného nevynechati bez ochutnání atd. Ale kolikátý mezi učiteli pečuje, sebe sama předně vzdělati, aby jako živá knihovna a jasné slunce ozařoval své okolí se všech stran?

24. Z toho jde, že kdo málo zná, málo může naučiti, nemůže pokroky žáků rozšiřovati, jsa buďto neznalý nebo nedbalý. Ptám se, které školy naplnili ředitelé dobrými autory? Které autory ročně proberou? Deset nebo dvanáct? Erasmus nespokojí se jimi.

25. Ale i když jeden nebo druhý probírá je se svými žáky, s jakou pílí? Kolik hodin denně vyučují? Mnoho jest viděti Fortiů, kteří mohou říci o sobě, jako on: Vyučoval jsem denně dvanáct hodin; mimo to přednášel jsem buď o Bohu, o světě nebo o jiných tématech pro cvičení (viz 16. kapitolu jeho spisu nadepsanou: *De ratione docendi*²). Kde jsou takoví Fortiové?

26. Co říci o žácích škol? Není-li zřejmo, že nejrozhročenějším nepřítelem lenosti zřejmě jest většina obležena se všech stran? Předně jsou sklíčeni hustou jakousi mlhou ducha i srdce, že jas pravé a plné vzdělanosti nemohou prohlédnouti. Proto necítí pro ni ve svém nitru touhy, spokojeni s malovaným písmem, praví otroci skrovné vzdělanosti, podobni nemotornému a lenivému zajatci, který rozbitím okovů moha se z temného žaláře osvoboditi, nestará se, nýbrž stráví svůj život raději v temnotě a nečistotě.

2 Představa výuky

27. Mají dále leností obtíženy uši, když poslouchají učitele, a když mohou, s ošklivostí. Když poslouchají, jako by neslyšeli, jsou mnoho roků žáky, ničím nezůstávají, než žáky.

28. Také oči zabírá lenost a naplňuje slepotou, takže s nechutí čtou knihy i v soukromí, podle jména studenti krásných umění, vskutku chovanci lenosti a neobratnosti.

29. Co se má říci o jazyku? Většinou je svázán, řídce se dotazuje, mdle odpovídá, výmluvnost zanedbává.

30. Což vnitřní smysly? I zde vše omrzelé. Netouží ducha napásti potravou moudrosti, paměť denním učením a ukládáním do vnitřní pokladnice duševní unavovati odmítají, tím méně mysl povzbuzují vlastním přemýšlením.

31. Ruce mnohých jsou tak loudavé, že ani dobrá pravidla spisovatelů nevypisují, nepečující o žádnou pokladnici výpisků (bez níž nemožno státi se vzdělaným), jíž se mohou poučiti.

32. Zahálka těchto částí potáhne celé tělo i duši malátností a ztrnulostí, takže většinou zapomínajíce na své poslání, proč jsou studenty a tak se zovou, životů školskému se odevzdavše, zapomínají jídlem, pitím, spánkem (nejen v noci, nýbrž nad potřebu také i ve dne), oddáni líné zahálce, ničiti nejkrásnější jaro svého věku, léta mladosti.

33. Nebo, jestliže nějaká cvičení podstoupí, bývají to cvičení nečistá, proslaveného tohoto života nehodné druhy: kostky, malované karty, atletický nebo pěstní zápas; neužitečné toulky, daremné povídačky, nemírné pitky, noční potulky, atd.

34. V čem záleží konečně péče školních dozorců o zdar školy? Jaká příčinnost poznati nepořádky? Jak vážnou péče studium pozvednouti? Na mnohých místech není dozorců, ježto nebyli ustanoveni. Kde skutečně jsou, zřídka svému úřadu náležitě dostačují, všech-

no horlivě prohlédnouti, takže svůj úřad nedůstojně zastávají. Školy navštěvují totiž zřídka, zkouší zřídka žáky i učitele, zřídka lenivým vytýkají atd., aby nikde nenařazili, ponechávají stav, jak jest.

35. Co může z toho jiného býti, než je v řemeslnických dílnách, kdež leniví dělníci spánkem, hrou; zahálkou čas utrácení? Totiž, že dílo se buď nedokončí, nebo zůstane nedokončeno. A v dílnách stavitelských, když ani dříví není v lese poraženo, ani správně ořezáno, osekáno, otesáno? Že totiž staveniště zůstanou nezastavena, nebo na místo slíbených paláců jen chatrče udělají, a ty skulinami, hrbolky, neuhlazeny ohybné jsou. A co ve válce, kde lenivý velitel a leniví vojáci ztratí vítězství, ježto jim ušla nejpříhodnější příležitost vítězství. A co v zahradnictví nebo v rolnictví, kde na zanedbané půdě roste divoký pýr, totiž místo půvabných rostlin trní, místo plodů neúroda atd.

36. Pravím, takovým způsobem zlenivělé školy ztrácejí všechny očekávané plody, vydávají ze svých dílen místo úhledných soch nemotorné špalky, místo světla světa kouřící oharky, místo nevinných beránek bujně kozly, místo plodonosných stromů trnité hloží. A má-li být i tento zlořád konečně napraven, musí se lenost ze škol zahnati.

37. Ale co jest zahnati? Násilný nějaký čin proti věci, jež nás nepohodlně obtěžuje, nechť dobrovolně sama ustoupiti, aniž se jí líbí mírně býti odstraněnu. Zaženeme ji pak křikem, nebo tlačíme-li rukama, nebo bušíme-li klackem, odženeme bičem a nějakým jiným podobným prostředkem naženeme strachu a obrátíme na útěk. Jestliže tedy nařizujeme lenost zahnati, uijíme moci proti nejhorší oné zvyklosti, jež nás u slabost vrhá, pouty ohavné ospalosti svírá, že nás vrací jako nemotorné v závodě moudrostí. Musíme této moci užítí, aby v klíně škol nebyl trpěn pobyt této nemoci.

38. Kdo má ruku přiložiti a obludu zahnatí? Když onen kalydonský kanec, básníky opěvaný, hrozně pustošil luhy aetolské a nejkrásněji porostlou vinici krále Oenea, shromáždili se nejsilnější myslivci z celé Aetolie, aby tohoto kance skláli. Pustoší-li u nás vlk stáda, šlechtici, měšťané, sedláci sbíhají se se všech stran svého stádu pomoci poskytnouti. Jestliže konečně nepřítel vtrhne do vnitra vlasti, nikdo neopomene se zbraní opásati. Nemají-li se také zde sběhnouti všichni, kde hrozí mnohem větší záhuba rolím státu, vinicím církve, stádům Kristových beránek, mládeži, nežli by vůbec nějakou šelmou divokou, nejstrašnějším nepřítelem mohla se státi?

39. Zahnatí obludu přísluší nejvíce těm, u nichž se usídlila. Ale kdo jsou tito? Většina nářků týká se učitelů; tito svádějí je na učně. Ale hřeší se bezpochyby na obou stranách, zatím co učitelé se zpěčují čile vyučovati, jsou žáci líní učiti se bedlivě. Obě strany tedy zaujala loutavost, než větší vinou učitelů, neboť v nich jest pramen, z něhož škodlivý tok příkladu vytéká na žactvo.

40. Necht' věří všichni, že jim tato péče právem náleží, jichž práce, charakter, pověst, vědomí, blaho ona obluda pustoší. Ve školách totiž učitelům a žákům s inspektory; mimo školu ale rodičům, správcům církví a těm, jichž péči jest svěřena správa všech lidských věcí, křesťanským vrchnostem.

41. Učitelé zaženou lenost právě tak od sebe, jako od žáků.

42. Od sebe samých úvahou o vznešenosti svého povolání, o němž vyjádřil se Bůh slovy prorokovými: Abyš štípil nebesa a založil zemi (Isaiáš 51, 16). Ejhle, škola jest štěpníci církve, základem státu, vy pak školní mládeže představení; pěstitelé obou rájů, nebeského a zemského. Co jest vás slavnější, jestliže podle svého jména si vedete?

43. Píle řemeslníkova zažene lenost ihned; u něho každý, přiklonil-li svou mysl k některému umění, snaží se vyniknouti (není-li nezdárným) prací a ke všem částem svého díla, aby měl v ruce pomůcku a prospěch. Kovář ví, jak železo změkčiti, aby bylo jako vosk se táhnoucí, když mu dává tvar. Slevač ví, jak kovy roztaviti, aby tekly a brzy nejkrásnější obrazy zřídí. Štěpař umí s neklamnou jistotou síti, vzrůst dáti a rostliny přetvořiti v nějakou okrasu. A nestydí se tvořitelé člověka jimi býti předstížení?

44. Tu a podle toho srovnání sluší pomysleti, jak šeredná jest nesrovnalost sama s sebou, a jenom se jmenovati nikoli býti. Jak pravím, neučený jiných učitel, lenoch jiných vůdce není nic jiného, nežli stín bez věci, oblak bez vody, zřídlo bez pramene, svítilna beze světla, to jest nic. Hanba! Ty tedy, kdožkoli jsi se sem dal přivésti, nuže přistup. Přijímáš plat? Bojuj. Hraješ úlohu učitele? Uč, nebo odlož masku učitele.

45. Jakých omylů a zmatků se dopouštějí lenoši. Neboť, když Diogenes uhodil holí zcela právem vychovatele chlapce, neslušně se chovajícího, řekl: „Jak to vychováváš?“ Podobně klesají strachem ti, jejichž žáci neustále hřeší buď nevědomostí nebo špatnými mravy. Omlouvají se hříchy těch, kteří sami se řídití neumějíce jsou sobě zůstaveni něho špatně řízení; veškerá vina spadá na líné nebo neobratné vůdce, kteří měli zabrániti, aby nehřešili ti, kteří jejich péči byli svěření.

46. Zvláště pak mají zlomiti okovy nešťastné lenosti dlužníci té přislíbené odměny věrným jiných osvěcovatelů, jež jako záře v nebi věčnosti, tak jako blesk oblohy (Daniel 12, 3); tu s hrozným bleskem božím: Zlořečený, kdož dělá dílo Hospodinovo lstivě (Jeremiáš 48, 10). Zlořečený, kdož činí, aby bloudil slepý po cestě (5. kniha Mojžíšova, 27, 18). Běda vám, vůdcové slepí (Matouš, 13, 16). Běda vám, pastýřové, kteříž sami sebe pasete, stáda

pak mého nepasete! (Ezechiel 24, 2, 3). Běda tomu, kdo by pohoršil jednoho z maličkých (zase Kristus, Matouš, 18, 6). Pohoršuje také, kdo nevzdělává, ač by mohl, ač je povinen svým úřadem. Jestliže stihne bída toho, kdo jednoho pohorší, zvláště mnohonásobně, běda tomu, kdo kazí mnohé svou pohodlností.

47. Svědomitý učitel vyžene žákům lenost trojím způsobem: předně trvalým příkladem pile a čilosti trpělivé práce před jejich očima. Ó jaký toho účinek! Nebo jeden živý uhlíček hozený do hromady mrtvých všechny zanítí plamenem, bude-li průvan. A jediný Alexander, jenž se vrhá do hlubokého sněhu nebo do bouřlivé řeky nebo do roje nepřátel, jest následován veškerým vojskem a s ním vítězí. Zapuď tedy od sebe lenost, věrný učiteli, a brzy uvidíš, že i u tvých žáků bude vypuzena. Některý statečný Fortius, jenž se nezpěčuje vyučovati denně čile čtyři, šest, osm, docela deset hodin, pocítí sám, že nechybí těch, kteří ho čile následují a mocně prospívají.

48. Za druhé, ježto jest se obávati, že by tolik neposlouchali a ochabovali v pozornosti, buďtež jim cvičení dovolena, ba docela ukládána a požadována. Čemu učitel učí, nechť jim dá opakovati, a pozoruje, jak opakují; chybující brzy opraví; duch poroste zajisté mezi zaměstnáním a zaměstnáním. Neboť přirozenost lidská jest činna, raduje se při pohybu a cvičení, jestliže ji dovedeme řídit, nikoli otupovati.

49. Za třetí buď hleděno jednati se žáky přátelsky a mírně, aby se před učitelem netrásli jako před tyranem (strach zajisté mate rozum); než jej milovali jako otce a jednali hbitě. Doznávám, že když jsem do některých škol vkročil a podivem a bolem mě naplnilo, jak neobratně se provádí dílo učitelské. Neboť jsem spatřil, že někteří svou autoritu na přidi i zádi třídy v tom zakládají, se žáky co možná nejméně mluví, nýbrž kolem obcházejíce jako němé sloupy pracovní úkoly nejinak jako

psům kosti ohryzati předhazují; za krátko však zuří, když šeptem práce oznamují. Co to jest jiného než přirozenou touhu hasiti a moc snahy zvráceně pošinovati? Ty modlo jazyk máš a nemluvíš? Máš uši a neslyšíš? Máš oči a nevidíš? Vyhledáváš tolik úcty? Nemůžeš býti žákům bohem, dokud nepřestaneš býti modlou; nemůžeš býti učitelem, dokud nejednáš jako otec.

50. Žáci jsou povinni přispívati lenost zahnati také svým dílem. Leč toto mocnější cestou působivěji nelze připravit, nežli příkladem a prozíravým vedením, jak již bylo řečeno. Jestliže důvody a napomínáním jest učitel zaměstnán, snaží se nejprve vpraviti lásku k moudrosti, pak osladiti jejich namáhavou práci moudrost dosáhnouti a teprve, jestliže zůstanou zdlouhaví, jest užítí kázně.

51. Doporučuji předně ukazovati moudrost co největší, aby láskou k ní neopojeni, necítili námahy práce ji dosáhnouti. Ale co jest moudrým býti? Znáti rozdíl věcí a rozhodnouti všude, dobré vybrati před zlým, lepší před méně dobrým, a žádaným dobrým účelům vždy nejlepší prostředky naléztí uměti, pro jejich užítí míti pravidla pohotově, a ať, kdokoli jest kdekoli, ať se hýbe nebo trpí, budiž mu jasno; a schopen pro všechny dobré rady užítí; a býti lahodně výmluvný a čestně mravný, pravdivě zbožný; a míti přízeň u Boha i u lidí, a tak již v tomto životě býti šťastným a blaženým.

52. Aby tedy tak velikého dobra mohlo býti dosaženo, nevzpíratí se žádné námaze; neboť cesta ctnosti příkrá, a bez potu slávy nezískáme. Bůh propůjčuje své dary smrtelníkům prací; nicméně však žádná cesta ctnosti není neschůdna, ježto každá práce lahodnější nečinnosti. A kdo si předsevzal nejvyšší, musí oblíbiti si žádoucí námahu a práci, vyhýbá se zajisté rozmařilosti, rozkošem a všemu, co ducha oslabuje; mladistvý Alexander bez váhání podrobil si okruh země; umění a okruh věd si

podmaní, jestliže kdo bez váhání postupuje a denně něco svému rozumu podmaniti neustává. Lenost jest ošklivá a ohavná vada, jež z člověka, tvora podobného andělům, dělá nemotorný pařez. Nařídme jiná stvoření zemská i nebeská pozorovati, jak které jest ušlechtlejší, čím jest hybnější a činnější, jako slunce a celý sbor nebeských hvězd, v stálém ustanoveném běhu, tak jako andělé v stálé službě. A naopak, čím kdo ztrnulejší, tím ošklivější a opovrženější, jako kamení a bláto určené k rozšlápnutí.

53. Jestliže se kdo takový nepohne, ani příklady nepovzbudí, aby lenost zahnal, je-li z mladších, zažene ji metla, je-li z dospělejších, budiž vyhnán ze školy jako vtělená lenost. Neboť co dělá jeden nestudující mezi studujícími, více účasten hladu než jídla? Nečetné, avšak statečné vojsko má větší možnost vítězství než nekoněčné množství bojovníků bázlivých a líných.

54. A jak mohou pomoci školní správcové, zahnat lenost ze škol? Všecko, jestliže šest věcí vykonají: Předně, opatří-li mládeži dobré učitele, to jest vzdělané, zbožné, lidumilné, pracovité. Vzdělanými býti jest jim třeba, neboť, kdo zná málo nového, nemůže tomu naučiti. Zbožní, ježto jim jest toliko slíbeno, že co udělají, bude úspěšné (Žalm 1, 3). Lidumilní, kteří touží, kolik světla od Boha přijmou, tolik rozliti do všech hotovi, sami učiti se bez ostychu, co posud nevědí a učiti jiné bez závisti. Konečně pracovití, neboť celá škola je pracovnou, jak jsme dříve viděli.

55. Za druhé, školní správcové nespokojte se jednou věcí správně zříditi, protože zlé návyky (právě jako přirozenost), kdyby vidlemi vyhnány byly, přece se zase navrací. Proto za třetí, aby se zajistili častou návštěvou škol, že všichni beze změny činí, co jsou povinni. Za čtvrté pečovati bez ustání, zda mzda je včas splácena, zvláště pilně zvláštními přídavky odměňovati, nedbalé

naopak pokutami strašiti, buď pohroziti, buď způsobiti. Konečně, aby nikdo nebyl nevědom některého dílu svých povinností, aby leností nevědomost nezastíral, aby všechny zákony školské dvakrát ročně dal přečísti.

56. Mohou také rodičové něco učiniti? Velmi mnoho. Jako jest jisto, že se neodstraní lenost z církve a státu, nebude-li odstraněna ze škol: tak zajisté nebude odstraněna ze škol, neodstraní-li se ze soukromí, že děti doma v čilosti správně vycvičené, pěkně se připraví pro školu. Velmi moudře jest pověděno: zvláštní dozor na pokolení lidské má se díti u kolébky, také před línou malátností, všeho života zkázou má je ochraňovati. Proto nejmoudřejší národ Parthů a po nich Lakedaemonští přísně své k pohybu a práci ve vši poslušnosti denně cvičili, že chlapcům neposkytovali snídaně, teprve až po vykonaném závodu v běhu a házení oštěpem potom celí byli zaliti a unaveni. Ó kéž by školy dostaly děti již poněkud v čilosti připravené (nikoli, jak bývá, lenivé pařezy), jak lehce na tomto základě by mohlo se vystavěti dílo školské práce!

57. Zbožní tedy a moudří rodičové přispějí vůbec lenost ze škol zahnat, když v domě svém dříve ani místečka jí neposkytnou, když sami nezahálejíce živě si vedou, ani dětem a čeledi nedovolující hloupé nečinnosti; nýbrž vše, co ruce a nohy, má, v pohybu a dobré nějaké dílo dělá. Zcela malí chlapečkové, pro svůj útlý věk nemohoucí býti vážně zaměstnáni, buďtež zaměstnáni hrou, a nikdy v líné nečinnosti.

58. Přidruží-li se zbožné povzdechy rodičů k Bohu a řádná docházka dětí do školy, aniž otud pro jakoukoli příčinu často je vyvolávati, ale zkoušeti, co ve škole dělají a jak prospívají: nemožno, aby pracem školským více života nepřibylo. Nejméně mohou mezi obědem a večerí (kdy čas nebude utracen a pro potřebu ducha má se rozmlouvati) zkoušeti, co toho dne probíraly. Ať

jakkoli odpovídají, nebude chyběti užitek, o nějž tu jde, totiž ducha i řeči denně větší probuzení.

59. Dále správcové církve mohou, když by vážně chtěli, nápadně pomoci k opravě škol a zachování zdravých. Jestliže by chtěli, pravím, nejen služebníky slouti, nýbrž i býti následovníky Kristovými, pastýřskou péči svou nejen pouze na dorostlé ovce ovšem, nýbrž i na děti, beránky, rozepnouti, blaho by sobě připravili podle příkladu Kristova s těmi, s nimiž Bůh i andělé se potěší. Nikoli, aby sami mládež vzdělávali (nestačili by silou), než, aby vzdělavatele mládeže (rodiče, kojné, vychovatele, učitele, ředitele, atd.) o jejich povinnostech správně poučili ze slova božího, přísně domluvili napomenutím, prosbou, dozorem, opravami popohnali loudivé. A měla-li by se někde zatvrzelá vzdorovitost objeviti, svou zbraň vojenskou, mocni před Bohem, mají pohotově, zbořiti náspy, skáceti vršky zdvihající se proti vědomí Boha (II. Epištola Korintským 10, 4) a Inter prandendum et cenandum³; prvé, totiž snídaně, podávána u Římanů v poledne; druhé, hlavní oběd, začínal mezi 3.–4. hodinou odpolední.

60. Částí této pastýřské vážné péče o školu budou časté, téměř neustálé, s celým shromážděním věřících k Bohu vroucně vysílané modlitby vymoci pro školu božské požehnání. Chvalitebný mrav panující v některých dobře zřízených státech a církvích, když z dolů, solivaren, nebo v obchodě živobyті se hledá, zaveden jest (jako jinde v čas setí, žní a vinobraní), že ony veřejné práce, v nichž životní výživa se hledá, veřejnými modlitbami se Bohu doporučují. Ale zde jde o více než o chléb, víno, sůl, zlato jakékoli, zde jde o muže dobré a moudré, kteří vyhledají úspěch současnosti i budoucnosti. Ó jak svaté tedy dílo, kdekoli mají jasnou školu (první štěpnici

3 Snídaně a večeři

církve a státu), při všech svatých shromážděních prosby k Bohu vysílali, kterýmiž národ, rodiče, poručníci, kojné, i sami učitelé a žáci a školní správcové (dozorci) a úřady k svaté v úřadě svém horlivosti rozplaměnění byli, čímž svoláno bylo s nebe boží požehnání! Jestliže to někdo neužitečným považuje, dává najevo, že věc nedovede oceniti podle důstojnosti!

61. Ó kéž by vzbudil Bůh v tomto národě nějakého Eliáše, nebo, líbí-li se jeho dobrotivosti, více jich, kteří by obrátili srdce otců k synům a srdce synů k jejich otcům, aby přijda Pán, neudeřil země prokletím! (Malačiáš 4, 5, 6). Ach, kde jest Jan Křtitel, aby plamenným svým hněvem způsobil, aby moci dopřáno království moudrosti! (Matouš 40, 11, 12).

62. Stejným způsobem jest žádoucím, aby ti, kdož spravují vládnouce, dostáli svým povinnostem. Necht' každý z nich na sebe vztahuje slova, jež řekla královna ze Sáby k Šalomounovi: Posadil tebe Hospodin na trůn izraelský a ustanovil tebe králem za Jehova, tvého Boha (3. královská 10, 9). Kéž by pamatovali, že místo Boha jsouce povýšení, provozovali toliko to nejvíce, čím se mocně zvelebují sláva boží a zvětšují blaho lidu, nikoli jen pro přítomnost, což se děje řádnou správou státu i církve, nýbrž i pro budoucnost, což se opatřuje ve školách výchovou mládeže. Takový bude následující věk, jací v něj budou vysláni příští jeho občané. Množství pak moudrých jest zdraví okrsku země, praví nejmoudřejší král, pod nímž kvetlo studium moudrosti a s ním všechno ostatní (Kniha moudrosti 6, 26).

63. Jak ale vznešení mají podporovati čilost ve školách? Také předně příkladem jako jinde, tím, že podnikavě jednají a vše moudře pořádají, aby jiní vidouce, že tak velké věci na srdci jim leží, sami duchem i tělem se chopí. Vždyť zřídka klame rčení: Král příkladem všeho pořádku země.

64. Tedy otvírejte nové školy, nebo povzňte pokleslé a opravte zkažené nebo pokleslé mravy nebo studie; vůdci mládeže a školními inspektory určete naopak muže vážné, moudré, zbožné, příčinnivé a mohou-li všichni míti Achiliovu duchaplnost; kteří by ovšem nepřišli k úlu neupřímně medu půvab vyžrati, nýbrž jako včelky jej rády sbírají; a starejte se aspoň věrným dělníkům o slušnou výživu, aby tito z hladu nemusili utíkat od svatého svého školského povolání. Myslím mzdu, jíž by mohli býti spokojeni mužové dobří Boha a mládeže křesťanské tím i církve a státu, práce chtiví. Sice jinak vyplní se pravdivé: Když se lampě olej nepřidá, světlo znamenité nevydá! Nezavděč si pracovníka odměnou, omýlí tě prací malátnou.

65. Konečně také páni zbraní autority povinni ochrániti štítem své vlastní autority, aby mužnost a poctivost nevážně neposuzovali, aby nenávist a úklady netrpěli; které nevážní nepřátelé ducha, mužnost předstírajíce (jíž dosíci nestačí), proti nevinným tajným uměním útočí, pohrdati dobře zřízeným nebo zřizovati se počínajícím zmatkem nepřestávajíce. Kdo sami lidskou nevědomostí poškozují, vychytralým ďábelským uměním nejlepší jakékoli úmysly a úkoly ničí nebo aspoň zadržují, nebdi-li představení, spoléhající v božskou pomoc rozehnatí dílo ďáblovo.

66. Zkusil jsem zde také sám, jak proti ctnosti nepravost a proti příčinnivosti lenost se nebojí postavit; než jen potají a podkopy, jakkoli zlé svědomí nežádá zmínky o vědomí vlastního bezpráví. Zkoušel jsem zde se s lenivými setkati, jim dáti cítiti, že zde není pro ně místa, jestliže lepší zvyk zde nastane; takové zlomyšlníky nechť zkrotí Bůh a hněv těch, kteří jsou na místě božím.

67. Nová metoda má těžkosti, šeptají, jest cizí duševnímu nadání. Kéž by poslechli slov Senecových: „Jest

věcí ušlechtilou neohlížeti se na sebe, nýbrž na sílu své přirozenosti.“ Kéž by, pravím, tito trpaslíci pohlédli nikoli na přítomný stav školy a ducha, nýbrž k přirozenosti ducha a školy!

68. Zvláště naříkají na těžkosti nové mluvnice. Jestli nepřestanou, odváším se opatřiti ji scioppianským titulem: Filosofující mluvnice, vydaná, aby stali se začátečníci mistry a mistři začátečníky. Nechtějí-li totiž učitelé kupředu, postoupí žáci; ne-li vaši, tedy jiní jinde.

69. Já zatím jako tajemství (jest jím) naléhati nepřestanu navykati mladší nejednati, nemluviti, nemysleti, než členitě a podle mechanismu díla a podle obvyklých pravidel, aby jakmile jsou tázáni: co, a jak, a proč? Mysleli, mluvili, jednali, počet pověděti uměli. Tu jest hledati obecnému učení jiný pokrok z jiných věcí.

70. Jestliže se někomu nelíbí má horlivost v těchto věcech, ten neví, jaká jest moc lásky, neváhající za vlasy popadnouti a z plamenů nebo víru vytáhnouti; ačkoli právě v tom okamžiku nepřijde služba vhod. Pamatujme, prosím, že jsme lidé, zrození k lidství, nikoli k divokosti. Nikdo tedy nevzdoruj, když hledáno, jak vše zpříjemniti.

71. Mám za nejspravedlivější, abychom střídali v tomto závodě zřízeném povzbuditi k čilosti nejen toliko slova, nýbrž i příklady; nejen toliko příklady, nýbrž i slova. Hochům, běžícím o závod k cíli, platí básníková slova: Posledního napadne svrab! Čiňme tak i my všichni ve svém mnohem vážnějším závodě moudrosti, dorostlí i mladí! Neboť jistě, kdo odepře běžeti bude napaden svrabem lenosti. Když se mu líbí, budiž. My k živějším mluvíme a promluvíme, s nimi se zaměstnáváme a zaměstnáme.

72. Přece však nevzdávám se naděje, že zde ve jménu Páně semeno podle vůle boží vydá žeň; jestliže ne hned, tedy svým časem. Aj, oráč očekává drahého užitku zemského, trpělivě naň čekaje, až by přijal podzimní a jarní

déšť, praví apoštol (Jakub 5, 7). Doufejte podobně se mnou, duše ušlechtilé! A jestli doufáte, spojte s nadějí v pomoc boží svoji přičinlivost! Abych Vás povzbudil, podnikl jsem tuto úvahu, jak lenost ze škol zahnat, pak dokonav (jak mi zatím nadělil Bůh) ji vám, mojí milí Uhrové, dávám, předávám, věnuji! Buďte zdraví, žijte, povzbuzujte se vzájemně! Neboť vaše slunce vychází.